

GİRDİ SÜBVANSİYONLARI VE DESTEKLEME ALIMLARI: DAHA ÇOK KİM YARARLANIYOR ?*

Ahmet BAYANER¹

Vedat UZUNLU¹

ÖZET : Tarım politikalarının amaçları çok yönlüdür. Gıda güvenliği yanında sosyal stabiliteyi ve ekonomik büyümeyi sağlamak en önemli amaçlardır. Gelir dağılımını iyileştirmek ise önemli bir sosyal amaçtır. Ama tarım politikaları bazen gelir dağılımının büyük çiftçiler lehine bozulmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle tarım politikaları iyi incelenmeli ve her türlü etkisi uygulanmadan önce ortaya konmalıdır. Bu çalışmada büyük çiftçilerin küçük çiftçilere göre tarımsal destekleme politikalarından daha fazla yararlandıkları ortaya konmuştur.

SUBSIDAZATION AND SUPPORTIVE PURCHASES: WHO BENEFITS MORE ?

SUMMARY : *Agricultural policies have different purposes. Social stability and economic growth in addition to food security are important purposes of agricultural policies. Income distributions is a significant social purposes. However, agricultural policies sometimes may result in an income distribution to the favor of large size farmers. Therefore, agricultural policies should be well examined and its effect should be put forward prior to implementation. In this study, that the large farmers comparing to small scale farmers do benefit from agricultural support policies was proved.*

GİRİŞ

Ülkelerin gelişmişlik dereceleri ne olursa olsun tarım kesimi en fazla önem taşıyan faktörlerden birisidir. İnsanlığın temel ihtiyacı olan gıdayı temin eden tarımsal faaliyetlerin kendine has özelliklerinden dolayı desteklenmesi hem üreticiler hem de tüketiciler açısından çok önemlidir. Gıda arzının sürekliliğini sağlamak için iyi planlanmış ve uygulanabilir tarım politikalarına ihtiyaç vardır.

* 5 Nisan 1994'ten önce hazırlanmıştır.

1. Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü-ANKARA

Tarım politikalarının amaçları çok yönlüdür (ELLİS 1992; ERAKTAN 1989). Bunlar; politik ve sosyal stabiliteyi, milli ekonominin entegrasyonunu, ekonomik büyümeyi ve gıda güvenliğini sağlamak ve istihdamı, ihracat gelirlerini artırmak, kötü beslenmeyi önlemek, v.b. gibi amaçlardır. Bu politikalar bir grup fakir yada küçük çiftçinin gelirini artırmak gibi lokal, gübre dağıtımını geliştirmek gibi bölgesel veya ödemeler dengesini sağlamak gibi ülkesel bazda olabilir.

Çoğu sosyal amaçlar iki kategoride incelenebilmektedir. Bunlar ekonomik büyüme ya da etkinlik ve gelir dağılımıdır (ELLİS, 1992). Ekonomik etkinlik milli kaynakların etkin ve ekonomik olarak optimum seviyede kullanılmasıdır. Gelir dağılımı ise toplam çıktının toplumun bireyleri arasında paylaşımı anlamındadır, ama bu paylaşımında adil olmak esastır. Aksi takdirde gruplar arasında iktisaden büyük farklılıklar ortaya çıkar ve uygulanan politikalar amacına ulaşamamış olur.

Politika analizlerinde amaç ekonomik etkinliği ve gelir dağılımını en iyi sağlayacak aracı seçmektir. Burada önemli olan husus eşit gelir dağılımını sağlamaktır. Bundan sonra ekonomik etkinliği sağlamak kolay olacaktır.

Pareto kriteri, eğer bir değişiklik sonucu herkes iktisaden iyi bir duruma getirilebiliyor ise, veya hiç kimse iktisaden kötü bir duruma getirilmeden en az birisi iyi duruma getirilebiliyor ise bunu sağlayacak politikanın sosyal açıdan arzu edilebilir, kabul edilebilir durumda olduğunu ifade etmektedir.

Örneğin, gübre sübvansiyonuyla toplumun bir kesimine yeni bir kaynak transferi söz konusudur. Yani bir kısım insanlar iktisaden iyi bir duruma getiriliyorlar demektir. Ama burada pareto optimumu söz konusu olamamaktadır. Pareto optimumuna mevcut durumda kaynakların yeniden dağılımı ile ulaşılmaktadır. Oysa burada sisteme yeni bir kaynak girişi olmaktadır. Kimse iktisaden kötü duruma düşmemiştir ama gelir dağılımında eşitsizlik söz konusu olmuştur. Bu da politikaların amaçlarına ulaşamamış oluşunun bir ifadesidir.

Telafi (compensation) kriteri, eğer bir değişiklik sonucu kazananlar kaybedenlerin kayıplarını karşılar ve hiç kimse iktisaden kötü duruma düşmez ise bunu sağlayacak politika değişikliğinin sosyal açıdan arzu edilebilir olduğunu ifade eder.

Bu durumda kaynak transferi yapılan bir kesim kaynak transfer edilmeyen dolayısıyla bundan zarar gören veya fayda sağlayamayan kesimine aktarılmak üzere transferden kaynaklanan kazancın bir kısmını ödemelidir ki gelir dağılımında eşitlik ilkesi gözetilmiş olsun.

Tarım politikaları üreticiye vergi mükelleflerinden hükümet bütçesi aracılığıyla ve yüksek tarım ürünleri fiyatları vasıtasıyla da tüketicilerden transfer şeklinde yardımcı olmaktadır.

Tarım politikaları üç ana grupta incelenebilir. Bunlar fiyat politikaları, kurumsal politikalar ve teknolojiye yönelik politiklardır. Fiyat politikalarında devlet girdi ve çıktı fiyat seviyelerine müdahale etmektedir. Girdi fiyatlarına sübvansiyon uygulaması bir fiyat politikasıdır ve gelişmekte olan ülkelerde sıkça başvurulan bir müdahale yöntemidir. Girdi sübvansiyonu devletten üreticiye bir gelir transferidir. Bu transferin maliyeti üretici kazancından daha yüksektir, dolayısıyla net bir refah kaybı ortaya çıkmaktadır (UZUNLU ve BAYANER, 1991). Ekstra çıktı ekstra girdi gerektirir ve bu girdi başka bir alanda kullanıldığında sosyal refaha daha fazla katkı sağlayabilir (ELLİS, 1992).

Değişen girdi politikalarının üç yönü vardır (ELLİS, 1992) Bunlardan ilki değişen girdinin fiyat seviyesidir ve devletin gübre ve kimyasallar için çiftçinin ödediği fiyata müdahalesi şeklinde olur. İkincisi değişen girdilerin dağıtım sistemidir. Üçüncüsü ise çiftçiye girdiler hakkında bilgi sağlamaktadır. Bunlardan fiyatlara müdahale en çok uygulanan bir yöntemdir.

Girdi sübvansiyonlarının amacı sosyal bir amaçtan veya gelir dağılımının düzeltilmesinden ziyade tarımsal üretimi artırmaktır. Genç olarak sübvansiyonların amacı ise yeni teknolojinin kabullenilmesini hızlandırmaktır. Bununla birlikte, sübvansiyonlarla ilgili birçok problem ve yan etkileri mevcuttur. İthalat ve dahili fiyat farklarının yüksek oluşu, bütçeye mali baskısı ve tahmin güçlüğü, işletme kaynaklarının yanlış kullanımı, gelir dağılımının varlıklı ve geniş toprak sahibi çiftçiler lehine bozulması problemlerden bazılarıdır. Bundan dolayı girdi sübvansiyonları daima tartışma konusu olmuştur ve olmaya da devam edecektir.

Kimyasal gübreler en önemli değişen girdilerdir ve verime etkisi diğer girdilerden daha fazladır. Türk tarımında gübre kullanımı

önemli gelişmeler göstermiştir. Mesela, toplam gübre kullanımı 1960'da 107000 tondan 1990'da 9509000 tona yükselmiştir (GÜRBÜZ, 1993; DİE, 1993). Buğday ve arpanın verimlerin de yıllar itibariyle bir artış söz konusudur. Bu artış tamamen olmasa da kısmen kullanımı artan kimyasal gübreler sayesinde gerçekleşmiştir. Bunun yanısıra verim artışında payı olan faktörler, yeni geliştirilmiş çeşitler, kimyasal mücadele ve uygulanan tarım tekniklerindeki gelişmeler v.b.'dir.

Gübre sübvansiyonları ile tarıma önemli bir kaynak transferi ya da gelir transferi söz konusudur. 1991 yılında 9 milyon ton kimyevi gübre tüketilmiş ve buna 1.637 milyar TL. destekleme yapılmıştır. Bu, toplam fiyatın %34'üdür. Bu bakımdan bu konu önemle üzerinde durulmaya değer bir husustur. Mevcut durumun incelenmesi bu kaynak transferinin etkinliğini artırmada ele alınacak tedbirlere de ışık tutacaktır. Öte yandan Türkiye'nin 1991 yılı net gübre ithalatı 944616 ton olmuştur. Net gübre ithalatçısı bir ülke olarak bu konu ekonomi için daha da önem kazanmaktadır (ANONYMOUS, 1992; DİE, 1993).

1974 yılında başlayan kimyasal gübre sübvansiyonları 1986 yılına kadar gübre dağıtıcı kuruluşlara görev zararı olarak uygulanmakta idi. 1.7.1986'dan itibaren gübre üretici ve dağıtıcı kuruluşlara kilogram başına desteklenme ödemesi uygulanmaya başlanmıştır (TZOB, 1992; ANONYMOUS, 1992). Ülkemizde uygulanan tarımsal destekleme politikaları değerlendirildiğinde tarıma yapılan desteklemelerin yetersiz olduğu, destekleme alım fiyatlarının bölgelerarası gelir farklılığını artırdığı, ürün bedellerinin ödenmesinde çiftçilerin kayba uğradığı ürünlerin fiyat ilişkilerinin bozuk olduğu görüşleri savunulmuş ve öneriler geliştirilmiştir (TZOB, 1992; GÜRBÜZ, 1993).

Ürün fiyatlarının genellikle üç ana fonksiyonu vardır. Bunlar 1) işletme kaynaklarının kullanım alanları itibariyle dağıtımı, 2) gelir dağılımı ve 3) tarımda yatırımı ve sermaye oluşumunu teşvik etmektir. Çıktı fiyatlarındaki bir artış, ceteris parabus, (ELLİS, 1992) üretimde kullanılan bütün girdilere karşı elde edilen geliri artırmakta, değişen girdilerin daha çok kullanımını teşvik etmekte ve aynı zamanda toprak sermayesi ve işgücü gibi sabit faktörlerin karlılığını yükseltmektedir. Bir ürünün fiyatının değiştirilmesi teknik sınırlılıklar dahilinde diğer

ürün ekiliş alanlarını etkileyecektir.

Ürün fiyatlarının gelir dağılımı fonksiyonunun birden çok yönü vardır. Yüksek ürün fiyatları üreticilerin gelirlerini artırırken tüketici gelirini azaltmaktadır. Ama, bu durum Türkiye gibi ülkelerde topraksız küçük çiftçilerin de şehirlerde yaşayan tüketiciler gibi aleyhine olmaktadır.

Ürün fiyatlarının yatırım ve sermaye oluşumuna etkisi uzun dönemde ortaya çıkmaktadır. Yüksek ürün fiyatları sermayeye karşı elde edilen geliri artıracığından tarıma yatırımı teşvik etmektedir. Yüksek gelir tasarrufu artıracak ve bu da cari girdilerin daha çok kullanılmasını sağlayacaktır. Tarıma yönelik krediler de yine artacaktır.

Ürün fiyat politikasının amaçları belirtilen ana fonksiyonlarını yerine getirmenin yanında daha çeşitlidir. Bunlar; bütün ürün ve işletme bazında toplam tarımsal üretimi ve ele alınan ürünün üretimini artırmak, tarımsal fiyatları ve tarımsal geliri stabil hale getirmek, kendine yeterliliği sağlamak, devletin dış ticaretinin elde ettiği vergi gelirlerini artırmak, döviz rezervlerini korumak, dolayısıyla ödemeler dengesine katkıda bulunmak, endüstriye ucuz ham madde temin etmektir.

Ürün fiyat politikalarının gelir dağılımına etkisi ele alınırken üreticiler ve tüketiciler sosyal gruplar itibarıyla iyi belirlenmelidir (ELLIS, 1992). Bu gruplar, topraksız çiftçiler, kendine yeten çiftçiler, üretim fazlası olan çiftçiler, üretimi kendine yetmeyen çiftçiler, ortakçılık veya kiracılıkla tarım yapanlar, maddi durumu iyi, orta ve kötü olan tüketicilerdir. Fiyat politikalarının bu gruplar üzerindeki etkileri çok farklı olarak ortaya çıkmaktadır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür.

a) Yüksek ürün fiyatları sadece ürün fazlası olan çiftçilere fayda sağlar, topraksız ve üretimi kendine yetmeyen çiftçiler bundan zarar görürler.

b) Ürün fazlası olan çiftçilerden pazar payı yüksek olan (ürün satışı fazla olan) çiftçilerin geliri, pazar payı düşük olanlardan daha fazla olur.

c) Eğer fiyatlar arzdan daha fazla yükselirse (inelastik talep) ürün fazlası olan çiftçiler çok kazanır ve tüketiciler zarar görürler.

d) Kentlerde yaşayan tüketiciler homojen olmadıklarından yüksek ürün

fiyatlarından farklı farklı etkilenmektedirler. Gelir seviyesi düşük tüketiciler gelirlerinin büyük bir bölümünü gıdaya harcamakta ve en çok zarara uğrayan grup olmaktadır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Uluslararası Kuru Alanlarda Tarımsal Araştırmalar Merkezi (ICARDA) ile ortak yürütülen ve İtalyan Hükümetinin desteklediği yüksek alanlar projesi çerçevesinde Sivas ve Kayseri illerinde çiftçilerin sosyo-ekonomik yapılarını ve tarım tekniklerini belirlemek amacıyla yapılan sörvey çalışmalarında elde edilen veriler bu çalışmanın materyalini oluşturmaktadır. Sörvey çalışmalarında görüşülen 207 işletmenin üretim desenleri ekiliş alanları, gübre kullanım miktarları, ürün satışları ile ilgili veriler toplanmıştır. Bu çalışmada amaca yönelik yeterli bilgi sağlayabilme açısından en fazla ekiliş alanı olan buğday ve arpa dikkate alınmış, diğer ürünler ise ekiliş alanları az olduğundan ve bazıları için de gübre kullanılmadığından gözardı edilmiştir.

Gübre fiyatları Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü kayıtlarından elde edilmiştir. Bu çalışmanın amacı ise sadece destekleme ödemeleri analizde kullanılmıştır. Ürün fiyatı olarak ise çiftçinin eline geçen fiyatlar yani çiftçinin ürün satış fiyatı kullanılmıştır. Veriler basit muhasebe yöntemleriyle kısmi olarak analiz edilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu çalışmada Sivas ve Kayseri'de anket uygulanan çiftçilerin buğday ve arpa ekiliş alanları dikkate alınmış, arazi büyüklükleri itibariyle işletmeler gruplandırılmış, karşılaştırmalar ve analizler bu gruplar üzerinden yapılmıştır (Çizelge 1). Birinci gruptaki işletmeler toplam işletmelerin % 42.5'ini teşkil etmelerine rağmen toplam işlenen arazinin ancak % 13.7'sine sahiptirler. Buna karşılık dördüncü gruptaki işletmeler toplam işletmelerin % 6.3'ünü oluşturmasına rağmen toplam işlenen arazinin % 25.0'ine sahiptirler. Ortalama arazi büyüklükleri ise gruplar itibariyle sırasına göre 65.8, 169, 375 ve 816.7'da dır.

Toplam ekilen alanın 19524 dekarında buğday (% 63) ve arpa (% 11) tarımı yapılmıştır. Ortalama buğday ve arpa ekiliş alanları gruplar itibariyle sırasıyla 35.2, 71.5, 181.3 ve 351.1 da olmuştur. Toplam incelenen 207 işletmeden 205'i buğday ve 140'ise arpa üretiminde bulunmuştur.

Çizelge 1. İşletme Büyüklük Grupları

Gruplar	Arazi Varlığı (da)	Örnek	%	
			Toplam Alan	Nüfus
1	1-100	88	13.7	42.5
2	101-200	67	26.7	32.4
3	201-500	39	34.6	18.8
4	501 +	13	25.0	6.3
Toplam		207	100.0	100.0

İncelenen işletmelerde genellikle Amonyum Nitrat (AN, % 26) ve Dimonyum fosfat (DAP) gübresi kullanılmıştır. Bunların haricinde diğer gübrelerden de kullanılmış olmasına rağmen analizin kolaylaştırılması açısından bunlar dikkate alınmamıştır. Her ne kadar arpa üretiminde buğday üretiminden daha az gübre kullanılıyor ise de yine burada her iki üründe aynı miktar gübre uygulanıyor gibi muamele edilmiştir. Buradaki esas amaç işletme büyüklük grupları itibariyle devlet desteği ya da gübre sübvansiyonunun büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca ele alınan bu iki üründen başka ürünün de tarımı yapılmaktadır. Ama miktar olarak buğday ve arpa, üzerinde durulan bu büyüklüğü ortaya kayabileceği için diğer ürünler dikkate alınmamıştır.

Kullanılan gübre miktarları işletme grupları itibariyle AN (% 26) ve DAP olarak Çizelge 2'de verilmiştir.

Kimyevi gübre fiyatları 1.1.1992 tarihi itibariyle tabloda verilmiştir (ANONYMOUS, 1992). Gübrede destekleme uygulaması 1.7.1986 tarihinde başlamıştır. AN (% 26) için çiftçinin ödediği 605

Çizelge 2. İşletme Grupları İtibarıyla Gübre Kullanımı** ve Devlet Ödemeleri

	İşletme Grupları				Top.	Ort.	%
	1	2	3	4			
İşletme sayısı	88	67	39	13	207		
%	42.5	32.4	18.8	6.3			
Topl. arazi varlığı(da)	5797	11321	14627	10667	42353	204.6	
Ort. arazi varlığı(da)	65.6	169	375	816.7			
%	13.7	26.7	34.6	25.0			
Buğday (da)	205	2498	4142	6099	3945	16684	81.4
Arpa (da)	140	599	649	972	620	2840	20.3
Toplam		3097	4791	7071	4565	19524	11
Ortalama		35.2	71.5	181.3	351.1	94.3	
Gübre kullanımı (kg/da)							
AN		14.8	13.6	13.3	12.2		
DAP		15.7	14.7	15.9	17.2		
Gübre fiyatları (TL)							
		(Destekleme ödemesi 1.1.1992 itibarıyla)*					
		Sübvansiyon					
AN Fiyatları		275			605	880	
DAP Fiyatları		700			770	1470	
						Toplam	

Çizelge 2'nin Devamı

Sübvansiyon Bedeli (TL/da)				
AN	4070	3740	3656	3355
DAP	10990	10290	11130	12180
Toplam	15060	14030	14786	15535
İşletme grupları itibarıyla toplam sübvansiyon (000 TL)				
	46641	67218	104552	70917
İşletme başına düşen sübvansiyon (000 TL)				
	530	1003	2681	5455
% Toplam	5.5	10	28	56.5
1 Dolar = 5100 TL (1.1.1992)				

* ANONYMOUS, 1993. Tarım girdilerinde rakamlar, 1986-1991. Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. Ankara.

** BAYANER, A., UZUNLU, V., KEATINGE, J.D.H. ve TUTWILER, R. 1993. Agricultural Structure and Constraints to Increased Production in the Eastern Margin of Central Anatolia. Central Research Institute for Field Crops, Ankara.

TL/kg iken destekleme ödemesi 275 TL/kg olmuştur. Çiftçinin DAP için ödediği fiyat 770 TL/kg iken destekleme ödemesi 700 TL/kg olmuştur. Yani devlet ekilen her bir dekar buğday ve arpa için çiftçiye ortalama 1.1.1992 tarihi itibarıyla 14853 TL transfer etmiştir. İşletme grupları itibarıyla bir dekara yapılan sübvansiyon miktarı Çizelge 2'de verilmiştir.

Söz konusu bu iki ürünün üretiminde kullanılan toplam gübre için devlet sübvansiyonu 289.328.000 TL olmuştur. İşletme başına düşen sübvansiyon miktarı ise sırasıyla işletme grupları itibarıyla 530.000, 1.003.000, 2.681.000 ve 5.455.000 TL olmuştur. İşletme başına düşen sübvansiyonların toplamı 100 kabul edilirse birinci gruptaki bir işletme ortalama olarak ettiği 35.2 da buğday ve arpa için devletten % 5.5 lik bir destek alırken bütün gruptaki bir işletme (500 da üzerinde araziye sahip olup ortalama 351.1 da buğday ve arpa ekimi yapan) ise devletten % 56.5 lik bir destek almış durumdadır. incelenen işletmelerde arazi mülkiyetinin 10 da ile 1400 da arasında değiştiği göz önüne alınırsa bu farkın daha da büyüyeceği açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlardan da anlaşılacağı üzere, üretim artışının ve kendi kendine yeterliliğin sağlanmasına rağmen gübre sübvansiyonlarının geniş toprak sahibi çiftçilerin lehine gelir dağılımını bozduğu yani büyük çiftçilerin sübvansiyondan daha fazla pay aldıkları ortadadır.

Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) ülkemizde en önemli ürün alıcısı durumundadır. Satılan toplam buğdayın % 79'unu TMO almıştır. Kalan % 21'lik kısmı ise bölgesel pazarlarda tüccarlara satılmıştır. Serbest piyasadaki fiyat TMO alım fiyatlarından daha yüksek olmuştur. Ama pazar hacminin sınırlı olmasından dolayı ürünün büyük bir kısmı TMO'ya satılmıştır.

Söz konusu işletmelerin buğday ve arpa satış miktarları ve çiftçinin eline geçen fiyatları işletme grupları itibarıyla Çizelge 3'de verilmiştir. Toplam 105 çiftçi ortalama 650 TL/kg'dan buğday satmıştır. Buna rağmen sadece 24 çiftçi ortalama 797 TL/kg dan arpa satışı yapmıştır. Bunun sebebi bölgenin bir hayvancılık bölgesi olması ve arpa üretim alanlarının buğday üretim alanları kadar geniş olmamasıdır. Gübre kullanımında da olduğu gibi büyük işletmeler yine pazarda büyük paya sahiptir. Meselâ birinci gruptaki 88 işletmenin

Çizelge 3. İşletme Grupları itibarıyla Buğday ve Arpa Satışları Gelirleri

	İşletme Grupları				Toplam
	1	2	3	4	
Toplam işletme sayısı	88	67	39	13	207
Buğday satışı (ton)	125	139	437	429	
Buğday satan işl.sayısı	23	38	32	12	105
%	26	57	82	92	
Ort.buğday satışı (ton)	1.42	2.08	11.2	33	
Buğday satış fiyatı (000TL/t)	650				
Gelir (000 TL/işletme)	923	1352	7280	21450	31005
% Gelir	3	4.4	23.5	69.1	100
Arpa satışı (ton)	12	15	30	23	80
Arpa satan işletme sayısı	8	7	7	2	24
%	9	10	18	15	
Ort. arpa satışı (ton)	0.14	0.2	0.77	1.77	
Arpa satış fiyatı (000TL/t)	797				
Gelir (000 TL/işletme)	111.6	159.4	619.7	1410.7	2295.4
% Gelir	4.6	7	26.7	61.4	100

1 Dolar = 5100 TL (1.1.1992)

* BAYANER, A., UZUNLU, V., KEATINGE, J.D.H. ve TUTWILER, R. 1993. Agricultural Structure and Constraints to Increased Production in the Eastern Margin of Central Anatolia. Central Research Institute for Field Crops, Ankara.

sadece % 26 sı buğday ve % 9'u arpa satarken dördüncü gruptaki çiftçilerden % 92'si buğday ve % 15'i arpa satmışlardır. Yine işletme grupları itibariyle ortalama buğday satışı 1.42, 2.08, 11.2, 33, arpa satışı 0.14, 0.2, 0.77, 1.77 ton olmuştur. işletme başına buğdaydan elde edilen gelir birinci grupta 923000 TL iken 4. grupta 21450000 TL arpadan ise birinci grupta 111600 TL ve dördüncü grupta ise 1410700 TL olmuştur. birinci gruptaki işletmeler toplam buğday satışı gelirlerinden % 3 toplam arpa satışı gelirlerinden % 4.9 pay alırken dördüncü gruptaki işletmeler toplam buğday satışından % 69.1 ve toplam arpa satışı gelirlerinden ise % 61.4'lik bir pay almışlardır.

Çizelgeden de görüleceği üzere fiyat politikalarının değişik gruplar üzerindeki farklı etkileri açıkça ortadadır. Yüksek ürün fiyatları ürün fazlası olan ya da büyük işletmelere yarar sağlarken bundan küçük ve topraksız çiftçiler faydalanamamakta, gelir seviyesi düşük olan tüketiciler ise zarar görmektedirler. Ülkemiz tarım işletmelerinin çok az bir kısmı (tahminen % 5) büyük işletme sayılabileceğinden ve tüketicilerin de büyük çoğunluğu düşük gelir seviyesine sahip olduklarından yüksek ürün fiyatları dar bir çevrenin lehine işlemiş olmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada ele alınan örnek sayısı ve iller ülke bütününe tamamen yansıtılabilmektedir. Ama elde edilen sonuçlar destekleme ödemelerinin ve taban fiyat politikalarının en çok hangi büyüklükteki işletmelere fayda sağladığını görmek açısından önem taşımaktadır. Bütün ürünler ülke bazında dikkate alındığında aynı sonuçlara yine ulaşılabilir. Yani yine büyük işletmelerin tarımsal destekleme ve fiyat politikalarından daha fazla yararlandığı ortaya çıkabilir. Buna ilave olarak hangi ürünün daha fazla destek gördüğü sorusu cevaplanabilir. Daha dengeli bir gelir dağılımı için ne yapılabilir sorusuna bu aşamada cevap aramak gerekmektedir. Bütün üreticilerin destekleme ve fiyat politikalarından eşit miktarda faydalanmaları mümkün olmamakla beraber bazı önerilerde bulunulabilir.

1) Tarımın kendine has yapısından dolayı destekleme politikası olmaksızın hiç bir ülkede tarım yapılmadığı gibi ülkemizde de

yapılmayacaktır. Bu nedenle desteklemelerin amaç ve araçları çok iyi tesbit edilmelidir.

2) Destekleme politalarında esas amaç kaynak transferi ise, bu takdirde bunun dengeli gelir dağılımını sağlayacak yönde olması gerekir. Toplam küçük ve büyük işletmelere sağlanan destek farkını azaltması açısından küçük işletmelere direk olarak kaynak transferi yapılabilir.

3) Destekleme kapsamına alınan ürünler stratejik önemine göre seçilmelidir. Mukayeseli üstünlüğe sahip olduğumuz ürünler tespit edilip kapsama alınan ürünler buna göre tespit edilmelidir.

4) Bölgeler arası farkları azaltıcı yönde politikalar uygulamaya konmalıdır. Bölgeler itibariyle farklı fiyat ve destekleme uygulamalarına gidilebilmelidir.

5) Çiftçiler bilinçlendirilerek uygun dozda girdi kullanmaları sağlanmalıdır. Burada araştırma ve yayıma önemli görevler düşmektedir.

6) Fiyat ve destekleme ödemeleri tesbitinde çok önemli ve faydalı olacağı için işletme kayıt sistemi geliştirilmeli ve ekonomik anlamda her işletmenin kayıt tutması sağlanmalıdır.

7) Çiftçi örgütlenmelerine önem verilmelidir.

8) Belirli büyüklükteki işletmeler buldukları bölgeler itibariyle satın aldıkları gübre miktarına bağlı olarak vergilendirilebilir.

9) Üretim artırılması açısından büyük işletmelerin desteklenmesi ya da teşviki önemlidir. Dolayısıyla, işletme ölçeklerini rasyonel büyüklüğe geliştirilmesi zorunluluğu ortadadır.

10) Pazar mekanizması yeniden ele alınmalı, borsalar yaygınlaştırılmalı ve güçlendirilmelidir.

11) Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerinin bir kooperatif kuruluşu gibi çalışması sağlanmalı ve kendine ait Ziraat Bankasından bağımsız bir bankası olmalıdır.

12) Herşeyden önemlisi ise toprak toplulaştırılması ve miras hukukunun iyileştirilmesidir. Bu denli geniş bir yelpaze içerisinde her işletmenin tarımsal destekleme politikalarından eşit miktarda fayda sağlaması mümkün değildir. İşletme bazında eşit miktarda girdi kullanılmadıkça farklı büyüklükteki işletmeler farklı miktarlarda destek alırlar. Eşit miktarda girdi kullanımı ise toprak toplulaştırılması

ve miras konularının iyileştirilmesiyle bir nebze mümkün olabilir.
13) Bu tedbirler tek başına yine faydasız olacağından tarım bir bütün olarak ele alınmalı, genel ekonomideki yeri de iyi incelenerek birden çok tedbir birlikte uygulamaya konulmalıdır.

KAYNAKLAR

- ANONYMOUS, 1992.** Tarım Girdilerinde Rakamlar, 1986–1991. Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. Ankara
- BAYANER, A., UZUNLU, V., KEATINGE, J. D. H. ve TUTWILER, R. 1993.** Agricultural Structure and Constraints to Increased Production in the Eastern Margin of Central Anatolia. Central Research Institute for Field Crops. Ankara.
- ERAKTAN, G. 1989.** Tarım Politikası I. A. Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları 1163. Ders Kitabı: 329. Ankara.
- ELLIS, F. 1992.** Agricultural Policies in Developing Countries. Cambridge University Press. Cambridge.
- GÜRBÜZ, M. 1993.** Türkiye Tarımı'93. Yapı, Gelişimi, Sorunlar, Çözümler. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Rapor, Ankara.
- TZOB, 1992.** Ziraai ve İktisadi Rapor, 1990–1991 Yayın No: 168. Ankara.
- UZUNLU, V. ve BAYANER, A. 1991.** Klasik Üretim Fonksiyonunun Deneme Sonuçlarının Ekonomik Analizinde Kullanımı. Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü No: 4. Ankara.'